

Warszawa, 31-10-2024 r.

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Marcin Wiącek

WZF.5601.1.2024.TO

Pan

Władysław Kosiniak-Kamysz

Wiceprezes Rady Ministrów

Minister Obrony Narodowej

Szanowny Panie Premierze,

z prośbą o ochronę praw i wolności zwrócił się do mnie żołnierz pasywnej rezerwy, który po ukończeniu studiów na uczelni morskiej został Świadkiem Jehowy. W ramach programu nauczania uczestniczył w studium wojskowym, spełniając w ten sposób obowiązek zasadniczej służby wojskowej. Po latach Zainteresowany otrzymał powołanie na ćwiczenia wojskowe. Niestety aktualnie przekonania religijne nie pozwalają mu na odbywanie służby wojskowej, której rodzajem są ćwiczenia wojskowe (rezerwy). Wnioskodawca może należeć do grona tzw. obdzektorów (ang. *conscientious objectors*). Analiza istniejących w tym zakresie przepisów wywołuje wątpliwości konstytucyjne, które przedstawiam Panu Ministrowi z uprzejmą prośbą o ich zmianę.

Wnioskodawca w 2009 roku w trakcie studiów na uczelni morskiej odbył studium wojskowe, w trakcie którego złożył przysięgę wojskową. W 2012 roku, już po zakończeniu studiów, został Świadkiem Jehowy i od tego czasu jego przekonania

religijne nie pozwalają mu pełnić służby wojskowej. W bieżącym roku otrzymał wezwanie do odbycia ćwiczeń wojskowych, co koliduje z jego wiarą, podkreślaną przez codzienną postawę i liczne deklaracje. W ocenie Zainteresowanego sam fakt pozostawania rezerwistą koliduje z jego sumieniem, mimo że wcześniej nie był świadomy tego, że jest częścią wojskowego systemu, a przejście przez studium wojskowe za czasów studenckich uważa za element dowodzący jego dawnej niedojrzałości duchowej.

Po otrzymaniu wezwania na ćwiczenia wojskowe niezwłocznie zwrócił się do właściwego Wojskowego Centrum Rekrutacji z wnioskiem o zmianę charakteru służby na zastępczą, tłumacząc to zmianą wyznawanych zasad moralnych i niemożliwym do pogodzenia wewnętrznym konfliktem. Na wniosek o zmianę charakteru służby otrzymał odpowiedź odmowną, a gdy za drugim razem złożył wniosek o aktualizację danych w ewidencji, po to, aby uznać go za osobę zadeklarowaną jako chcącą pełnić służbę zastępczą, również otrzymał odpowiedź odmowną. Wobec braku możliwości zaskarżenia do sądu¹ decyzji o powołaniu do odbycia ćwiczeń wojskowych Wnioskodawca zwrócił się z prośbą o pomoc do Rzecznika Praw Obywatelskich. Niezależnie od oceny indywidualnego przypadku wydaje się, że przedstawiony problem może mieć charakter systemowy.

Doktryna Świadków Jehowy jest znana z dużego rygoryzmu w wielu kwestiach teologicznych oraz społecznych, zakłada m.in. neutralność polityczną, co dodatkowo wzmacnia zasadę odmowy pełnienia służby wojskowej i współpracy z władzami wojskowymi². Nie musi to jednak oznaczać odmowy współpracy ze wszystkimi władzami państwowymi, a służba zastępcza daje perspektywę realizacji obowiązku obrony Ojczyzny bez konieczności odbywania służby wojskowej, w zgodzie z własnym sumieniem. Zgodnie z art. 559 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U. z 2024 r. poz. 248 ze zm.; dalej: ustawa o obronie Ojczyzny) służba

¹ <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-sluzba-wojskowa-powolanie-sad-niemoznosc-skargi-mon>

² <https://histmag.org/Obdzektor-gdy-sumienie-nie-pozwala-wziac-broni-do-reki-23411>

zastępcza polega na wykonywaniu prac na rzecz ochrony środowiska, ochrony przeciwpożarowej, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, opieki nad osobami z niepełnosprawnościami albo bezdomnymi oraz na rzecz administracji publicznej i wymiaru sprawiedliwości przez podlegających obowiązkowi służby wojskowej, którym przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na pełnienie tej służby. Ustawa o obronie Ojczyzny przyjęła model służby zastępczej typu pozawojskowego, co w pełni realizuje postulat uwzględnienia obiekcji na tle religijnym i moralnym osoby ubiegającej się o skierowanie do służby zastępczej. Jak wskazuje Wnioskodawca, jego zastrzeżenia dotyczą nie tylko czynnej służby wojskowej (przez którą rozumie powołanie do odbycia ćwiczeń wojskowych), lecz również służby w rezerwie (status żołnierza rezerwy pasywnej), które są rodzajami służby wojskowej. Pewną niekonsekwencję ustawodawcy może zawierać art. 589 ustawy o obronie Ojczyzny, który nakazuje przenosić do pasywnej rezerwy osoby, które odbyły służbę zastępczą w instytucji cywilnej. Ustawa o obronie Ojczyzny umożliwia realizację obowiązku obrony w instytucji pozawojskowej, aby na powrót po jej odbyciu przenieść takie osoby do pasywnej rezerwy, będącej skądinąd rodzajem służby wojskowej. Naturalnie nie oznacza to konieczności odbywania ćwiczeń wojskowych (art. 248 ust. 5 pkt 5 ustawy o obronie Ojczyzny), niemniej jednak uzasadnione wątpliwości może budzić sam fakt pozostawiania takiej osoby w rezerwie (służbie wojskowej). Celem tej służby jest zapewnienie uzupełnieniowych potrzeb Sił Zbrojnych, co może kłócić się z neutralnością Świadków Jehowy.

Zgodnie z art. 85 ust. 3 Konstytucji RP obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie. Z przepisu jednoznacznie wynika, że według Konstytucji RP priorytetem jest poszanowanie przekonań religijnych i wyznawanych zasad moralnych osób podlegających obowiązkowi obrony Ojczyzny. W odróżnieniu od gwarancji wolności religii w warunkach służby wojskowej żołnierzy zawodowych (patrz: wyrok TK z dnia 16 lutego

1999 r. sygn. akt. SK 11/98 i aspektów finansowych związanych ze zwolnieniem z zawodowej służby wojskowej) w art. 85 ust. 3 Konstytucji ustrojodawca skoncentrował się na osobach chcących realizować obowiązek obrony Ojczyzny w formie innej niż służba wojskowa tzn. służbie zastępczej, wyraźnie wskazując okoliczności (przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne), które o tym przesądzą. Dlatego osobom, którym wskazane względy nie pozwalają odbyć służby wojskowej, na poziomie Konstytucji zagwarantowano możliwość wywiązania się z obowiązku obrony Ojczyzny w sposób zgodny z ich przekonaniami (wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 lutego 2003 r., sygn. akt P 12/02). O fundamentalnej roli wolności sumienia i religii przesądza także art. 233 Konstytucji RP, wyłączając możliwość jej ograniczenia nawet w czasie stanów nadzwyczajnych (wojennego, wyjątkowego oraz klęski żywiołowej).

Jak zauważył Naczelny Sąd Administracyjny (wyrok z 4 kwietnia 2023 r., sygn. akt III OSK 2062/21), zawężenie w Konstytucji ochrony prawnej wyłącznie do przypadku sprzeciwu sumienia związanego z pełnieniem służby wojskowej stanowi ważne wskazanie aksjologiczne dla oceny spraw dotyczących konfliktu sumienia z nakazami obowiązującego prawa. Dla porządku czynionych rozważań należy wyjaśnić, że sprzeciw sumienia definiuje się jako „prawo do postępowania zgodnie z własnym sumieniem, a w konsekwencji także wolność od przymusu postępowania wbrew własnemu sumieniu”³.

W systemie Rady Europy ukształtowany został standard orzecznicy zapoczątkowany wyrokiem z dnia 7 lipca 2011 r. w sprawie Bayatyan przeciwko Armenii (skarga nr 23459/03), w którym ETPC przyjął, że w określonych warunkach sprzeciwienie się służbie wojskowej może być objęte gwarancjami przewidzianymi w art. 9 Konwencji. Stanowisko wyrażone w wymienionym wyroku ETPC dotyczyło obowiązku odbycia służby wojskowej przez Świadka Jehowy. Skarżący jako członek

³ P. Stanisławski, Klauzula sumienia, (w:) A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, Prawo wyznaniowe, Warszawa 2011, s. 104.

Świadków Jehowy dążył do uzyskania zwolnienia z obowiązku odbycia służby wojskowej nie dla korzyści osobistej czy wygody, lecz na podstawie szczerych przekonań religijnych. Jako że w momencie wystąpienia okoliczności faktycznych w Armenii cywilna służba zastępcza nie była dostępna, skarżący nie posiadał innego wyboru, który pozwoliłby mu pozostać wiernym swoim przekonaniom, niż odmowa wcielenia do wojska, co naraziło go na poniesienie sankcji karnych. W związku z powyższym system istniejący w momencie wystąpienia okoliczności faktycznych niniejszej sprawy nakładał na obywateli obowiązek, który niósł za sobą potencjalnie poważne konsekwencje dla osób odmawiających służby wojskowej ze względu na przekonania i jednocześnie nie dopuszczał wyjątków ze względów sumienia oraz karął osoby takie jak skarżący, które odmówiły odbycia służby wojskowej. Zdaniem Trybunału taki system nie zapewniał sprawiedliwej równowagi między interesami całości społeczeństwa a interesami skarżącego. Dlatego też Trybunał stwierdził, że nałożenie na skarżącego kary w okolicznościach, które nie uwzględniały wymogów jego sumienia i przekonań, nie może być uznane za działanie konieczne w społeczeństwie demokratycznym, zwłaszcza że istniały rozsądne i skuteczne rozwiązania alternatywne zdolne pogodzić sprzeczne interesy, co zostało wykazane w praktyce zdecydowanej większości państw europejskich.

W sprawie Świadka Jehowy, który przed przyjęciem chrztu pozostawał żołnierzem rezerwy, konstytucyjny problem dotyczy nie tylko wolności od przymusu postępowania wbrew własnemu sumieniu, ale także wolności wyboru religii (art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji RP) i skutków takiego wyboru, w dalszej kolejności zaś proporcjonalności (art. 31 ust. 3 w zw. z art. 233 ust. 1 Konstytucji) ograniczenia prawa do służby zastępczej (art. 85 ust. 3 Konstytucji RP) do wniosku złożonego w czasie kwalifikacji wojskowej.

Stosownie do treści art. 4 ust. 1 ustawy o obronie Ojczyzny podstawowym sposobem spełniania obowiązku obrony Ojczyzny jest pełnienie służby wojskowej.

Spełnianie obowiązku służby wojskowej może nastąpić również przez odbywanie służby zastępczej (art. 4 ust. 2). Zgodnie z art. 559 ustawy o obronie Ojczyzny służba zastępcza polega na wykonywaniu prac na rzecz ochrony środowiska, ochrony przeciwpożarowej, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, opieki nad osobami z niepełnosprawnościami albo bezdomnymi oraz na rzecz administracji publicznej i wymiaru sprawiedliwości przez podlegających obowiązkowi służby wojskowej, którym przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na pełnienie tej służby, względnie na pełnieniu służby w formacjach uzbrojonych (Policja, Straż Graniczna) niewchodzących w skład Sił Zbrojnych, zwanych dalej „formacjami uzbrojonymi”. Pełnienie służby zastępczej jest równoznaczne ze spełnianiem obowiązku zasadniczej służby wojskowej przez osoby podlegające jej odbyciu. Służbę zastępczą można pełnić wyłącznie w okresie trwania obowiązku pełnienia zasadniczej służby wojskowej.

Innymi słowy służba zastępcza została powiązana z pełnieniem obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej. Zasada ta oddziałuje na inne formy pełnienia służby wojskowej, bowiem zgodnie z art. 248 ust. 5 pkt 5 ustawy o obronie Ojczyzny na ćwiczenia wojskowe żołnierzy PR nie powołuje się osób, które zostały przeznaczone do odbycia służby zastępczej lub odbyły tę służbę. Zauważenia przy tym wymaga, że od 2010 roku zasadnicza służba wojskowa pozostaje zawieszona. Oznacza to, że zawieszona pozostaje również służba zastępcza. Do niedawna na ćwiczenia wojskowe powoływani byli wyłącznie żołnierze, którzy tak jak Wnioskodawca odbyli wcześniej przeszkolenie wojskowe. W jego przypadku problemem jest zmiana przekonań religijnych/wyznawanych zasad moralnych (wolność wyboru religii i sumienia) po złożeniu przysięgi wojskowej.

Wątpliwości w zakresie realizacji tej formy pełnienia obowiązku obrony Ojczyzny mogą także dotyczyć żołnierzy pasywnej rezerwy, którzy nie odbyli żadnego przeszkolenia (nie złożyli przysięgi wojskowej). Zgodnie z art. 58 ust. 1 pkt 3 ustawy o

obronie Ojczyzny to w trakcie kwalifikacji wojskowej dokonuje się wstępnego przeznaczenia do poszczególnych form realizacji obowiązku obrony (służby zastępczej), choć naturalnie, zgodnie z art. 572 ust. 1 ustawy o obronie Ojczyzny, wniosek o skierowanie do służby zastępczej dana osoba może złożyć najpóźniej w dniu doręczenia jej karty powołania do odbycia obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej. Zawieszenie zasadniczej służby wojskowej powoduje jednak, że w praktyce taki wniosek może zostać złożony w każdym czasie przez osobę podlegającą kwalifikacji wojskowej. Wydaje się więc, że w odróżnieniu od żołnierzy, którzy odbyli przeszkolenie wojskowe, żołnierze pasywnej rezerwy bez przeszkolenia mają otwarty termin na przedstawienie takiej deklaracji.

Przekładając zaprezentowane rozważania na grunt konstytucyjny, wskazać należy, że aktualny kształt ustawy o obronie Ojczyzny uniemożliwia Wnioskodawcy zrealizowanie prawa wyboru sposobu wywiązania się z obowiązku obrony Ojczyzny w przypadku zmiany wyznania. Jak wskazuje judykatura, konstytucyjne rozumienie obowiązku obrony Ojczyzny obejmuje odbywanie służby wojskowej *sensu largo*, a więc nie tylko obowiązkową zasadniczą służbę wojskową, ale także inne rodzaje służby wojskowej (art. 129–131 ustawy o obronie Ojczyzny), w tym, w szczególności, odbywanie ćwiczeń wojskowych w ramach pasywnej rezerwy (art. 130 ust. 1 pkt 3 ustawy o obronie Ojczyzny). Powołanie Wnioskodawcy na ćwiczenia wojskowe żołnierzy PR dotyczyło właśnie tej formy realizacji powszechnego obowiązku obrony. Wyłączenie, o którym mowa w art. 248 ust. 5 pkt 5 ustawy o obronie Ojczyzny, go nie dotyczy, gdyż zarówno w czasie poboru, jak i momencie odbywania przeszkolenia wojskowego w ramach studium wojskowego nie był on członkiem społeczności wyznaniowej Świadków Jehowy.

W mojej ocenie wyłączenie prawa wyboru sposobu wywiązania się z obowiązku obrony Ojczyzny w przypadku zmiany wyznania stanowi nieproporcjonalną ingerencję w wolność sumienia i religii (art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji RP).

Wobec zawieszenia obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej w 2010 roku, ćwiczenia rezerwy, co do zasady, pozostają podstawowym sposobem spełniania obowiązku obrony Ojczyzny, odnoszącym się do służby wojskowej i obarczonym przymusem państwowym (art. 682 ustawy o obronie Ojczyzny). Pozostałe rodzaje służby wojskowej, w większym lub mniejszym stopniu, charakteryzują się jednak pewną swobodą decyzji zainteresowanych żołnierzy. Inaczej mówiąc, jeżeli Państwo wymaga od obywateli służby wojskowej w formie udziału w ćwiczeniach wojskowych, to powinny istnieć również mechanizmy pozwalające na odbywanie takich ćwiczeń w ramach służby zastępczej, w zgodzie z własnym sumieniem.

W świetle powyższego, na podstawie art. 16 ust. 1 i ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2024 r. poz. 1264 ze zm.), zwracam się do Pana Premiera z uprzejmą prośbą o rozważenie możliwości podjęcia inicjatywy ustawodawczej w celu zagwarantowania wolności sumienia i wyznania żołnierzy pasywnej rezerwy.

Ze względu na fakt, że osobom uchylającym się od obowiązku ćwiczeń i szkoleń wojskowych może grozić odpowiedzialność karna, uprzejmie proszę o potraktowanie sprawy jako pilnej.

Z wyrazami szacunku

Marcin Wiącek

Rzecznik Praw Obywatelskich

/-wydano i podpisano elektronicznie/